



Andrej Rahten in Ane Marie Herceg (ur.)

DR. IVAN VITEZ ŽOLGER

Izbrane razprave



ZRC SAZU

CENTER
ZA EVROPSKO
PRIHODNOST



CENTRE
FOR EUROPEAN
PERSPECTIVE

CEP



KORDZ



**Mohorjeva
Celovec**

Studia diplomatica Slovenica – Personae 6

Andrej Rahten in Ane Marie Herceg (ur.)
Dr. Ivan vitez Žolger. Izbrane razprave

Uredniški odbor zbirke:
Tone Kajzer, Andrej Rahten (glavni urednik), Gregor Antoličič (odgovorni urednik), Matej Nemec (tehnični urednik), Petra Svoljšak, Hanzi Filipič, Jan Bernot, Aleksandra Gačič, Ane Marie Herceg, Maja Lukanc, Ernest Petrič, Miha Preinfalk, Marija Wakounig

Recenzenta:
Janez Kranjc
Jurij Perovšek

Jezikovni pregled in prevodi:
Aleksandra Gačič (srbščina)
Tine Logar (slovenščina)
Neva Makuc (italijanščina)
Aleš Maver (latinščina)
Jaqueline Oven (francoščina)
Tamás Pálosfalvi (madžarščina)

Izdajatelj:
Zavod za kulturo Slovenska Bistrica
Center za evropsko prihodnost
Mohorjeva/Hermagoras GmbH, Celovec, zanjo: Hanzi Filipič in Karl Hren
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Založnik:
Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj

Izvedba in oblikovanje:
Matej Nemec

© 2026, Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj
1. izdaja: 2026
Naklada: 300 izvodov
Cena: € 36,90

Tiskarna:
Mohorjeva tiskarna, Vetrinj pri Celovcu, 2026

Fotografija na naslovnici:
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

Izid knjige je podprl Zavod za kulturo Slovenska Bistrica.

ISSN 1855-9182
ISBN 978-3-7086-1434-2

personae 6

Andrej Rahten in Ane Marie Herceg (ur.)

DR. IVAN VITEZ ŽOLGER

Izbrane razprave

STUDIA
DIPLOMATICA
SLOVENICA

VSEBINA

PREDGOVOR (<i>Ivan Žagar</i>)	7
UREDNIŠKI UVOD (<i>Andrej Rahten in Ane Marie Herceg</i>)	9
BIOGRAFSKI OKVIR	15
URADNIK IN MINISTER: ŽOLGERJEVO DELOVANJE V HABSBURŠKI MONARHIJI (<i>Marija Wakounig</i>)	17
ODZIVI SLOVENSKEGA ČASOPISJA NA ŽOLGERJEVO MINISTROVANJE (<i>Gregor Antoličič</i>)	27
ŽOLGERJEVA DIPLOMATSKA DEJAVNOST V USTANOVNI DOBI JUGOSLOVANSKE DRŽAVE (<i>Andrej Rahten</i>)	41
MED DUNAJSKIM BLIŠČEM IN POHORSKO NOSTALGIJO: ŽOLGER PRIVATNO (<i>Andrej Rahten in Martin Bele</i>)	72
IZBRANE RAZPRAVE	85
OD AVSTRO-OGRSKEGA USTAVNEGA PRAVA DO ZGODNJEGA MEDNARODNEGA PRAVA NOVE EVROPE: IVAN ŽOLGER KOT PRAVNI TEORETIK (<i>Janja Hojnik</i>)	87
1. JAMSTVO ZA POŠKODOVANJE OB UPORIH	127
2. O SISTEMU SKUPNIH ZADEV V AVSTRO-OGRSKI DRŽAVNOPRAVNI NAGODBI	147
3. NOVO MEDDRŽAVNO PRAVO	162
4. KRŠITEV MEDNARODNIH OBVEZNOSTI IN NJENA PRAVNA POSLEDICA (MEDNARODNA KRIVICA)	193
5. LIGA NARODOV	304
6. REPARACIJSKI PROBLEM IN ZASEDBA PORURJA	324
POLEMIKA	347
DUŠAN SUBOTIĆ, IVAN ŽOLGER IN OTOKAR RYBÁŘ: ALI JE NAŠA KRALJEVINA NOVA ALI STARA DRŽAVA?	349
RODOSLOVNO DEBLO ŽOLGERJEVE DRUŽINE (<i>Martin Bele</i>)	392
KAZALO OSEB	395

PREDGOVOR

Zgodovina Slovenske Bistrice in njene okolice je bogata in raznolika. Skozi stoletja so jo soustvarjali številni posamezniki, ki so se tu rodili, živeli in delovali ter s svojim delom pomembno zaznamovali širši slovenski in evropski prostor. Mnogi med njimi, čeprav gre za pomembne zgodovinske osebnosti, ki so bistveno presegle okvire bistriškega okolja, so bili skozi čas pogosto spregledani, lahko bi celo rekli pozabljeni, mlajšim generacijam pa skoraj neznani.

Med takšne osebnosti nedvomno spada tudi Ivan Žolger, pravnik, diplomat in državnik z Devine pri Slovenski Bistrici, ki se je s svojim delom trajno zapisal v slovensko politično in pravno zgodovino. Njegovo življenje in delo predstavljata pomemben del dediščine našega prostora.

Ivan Žolger se je odlikoval na številnih področjih javnega delovanja, njegov ustvarjalni in strokovni opus pa je bil izjemno bogat. Že v času Avstro-Ogrske je zasedal pomembne položaje in postal prvi minister slovenskega rodu v avstrijski vladi. Odlikovale so ga izjemna pravna razgledanost, strokovnost ter trdna narodnopolitična usmerjenost. Zavzemal se je za federalno preureditev monarhije in za uveljavitev večjih pravic slovenskega naroda.

Po razpadu habsburške monarhije je aktivno sodeloval pri oblikovanju novih političnih in pravnih okvirov ter kot slovenski predstavnik prispeval k delu pariške mirovne konference. S svojim znanjem in vizijo je sodeloval pri vzpostavljanju temeljev slovenske uprave in ustavne ureditve ter oral ledino na področju oblikovanja

sodobne meddržavne pravne terminologije. Več kot stoletje po njegovi smrti se zdi še posebej pomembno, da njegovo delo, dosežke in zapuščino ponovno ovrednotimo ter jih postavimo na mesto, ki jim pripada.

Pomen Ivana Žolgerja ni omejen zgolj na okolje, iz katerega je izšel. Njegovo delo presega lokalne okvire in predstavlja pomemben del zgodovinskega mozaika nastajanja sodobne slovenske države ter razvoja slovenskega pravnega in političnega prostora.

Pričujoča knjiga je poklon življenju in delu Ivana Žolgerja. Hkrati predstavlja dragocen prispevek k boljšemu poznavanju njegove osebnosti, strokovnega opusa in zgodovinske vloge, ki jo je odigral v enem najpomembnejših obdobj slovenske zgodovine. Prepričan sem, da bo knjiga pomembno prispevala k ohranjanju zgodovinskega spomina ter k utrjevanju zavedanja o pomenu posameznikov, katerih delo je pomagalo soustvarjati temelje naše današnje državnosti.

Ob tej priložnosti velja iskrena zahvala urednikoma, piscem posameznih prispevkov ter vsem, ki so s svojim znanjem, prizadevnostjo in predanostjo sodelovali pri nastanku knjige. Njihovo delo predstavlja pomemben korak k celovitejšemu razumevanju in vrednotenju Ivana Žolgerja ter k utrditvi njegovega mesta v slovenskem zgodovinskem spominu.

V Slovenski Bistrici, 5. junija 2026

dr. Ivan Žagar,
župan Slovenske Bistrice

UREDNIŠKI UVOD

Težko bi našli osebnost, primernejšo za knjigo, ki prihaja predbralce prav ob dvajsetletnici zbirke *Studia diplomatica Slovenica*.¹ Posvečena je namreč Ivanu Žolgerju, slovenskemu pravniku in diplomatu, na katerega po navadi naletimo samo v redkih znanstvenih študijah, v javnem prostoru pa je (če izvzamemo dva kipa in tri poimenovanja ulic) spomin nanj povsem zbledel.² Vse do izida pričujoče knjige na knjižnih policah ni bilo nobene znanstvene monografije o njem, čeprav je od njegove smrti minilo že celo stoletje.³

Na Devini pri Slovenski Bistrici 22. oktobra 1867 rojeni pravnik je prvo svetovno vojno pričakal na visoki uradniški funkciji v predsedstvu ministrskega sveta, kjer je dosegel najvišji naziv – sekcijski načelnik. Na znanstvenem področju se je Žolger specializiral za javno pravo, o čemer podrobno v pričujoči knjigi piše Janja Hojnik.⁴ Kot pisec standardnih del o avstro-ogrskem dualističnem kompromisu

¹ Prim. zabeležko ustanovne seje zbirke, 9. 3. 2006, Arhiv Studia diplomatica Slovenica.

² Kjer ni navedeno izrecno drugače, temeljijo uvodni biografski podatki o Ivanu Žolgerju predvsem na dveh člankih, objavljenih lani: Andrej Rahten, *Diplomatski rešitelj Maribora. Ivan Žolger: stota obletnica smrti*, v: *Sobotna priloga Dela*, 10. 5. 2025; Isti, *Pozabljene vrline in zasluge: ob 100. obletnici smrti dr. Ivana Žolgerja*, v: *Koledar Celjske Mohorjeve družbe za leto 2025*, 115–117.

³ Prim. Rudolf Andrejka, *Zaslужni slovenski upravni juristi*, v: *Pol stoletja društva »Pravnik«*. *Spominska knjiga*, uredil Rudolf Sajovic (Društvo »Pravnik«: Ljubljana 1939), 80–150, tu 128–132; Andrej Rahten, *Pravo in diplomacija. Primer dr. Ivana Žolgerja*, v: *Challenges of Contemporary International Law and International Relations. Liber Amicorum in Honour of Ernest Petrič*, uredil Miha Pogačnik (Evropska pravna fakulteta: Nova Gorica 2011), 343–359.

⁴ Doslej najbolj podrobno o Žolgerjevem znanstvenem opusu: Janko Polec, *Slovenski pravni znanstveniki preteklo dobo v tujini*, v: Sajovic, *Pol stoletja*, 151–205, tu 194–201.

(sam je v slovenščini uporabljal izraz *Nagodba*) in dvornem pravu avstrijske vladarske hiše si je pridobil mednarodno veljavo, zato bi tudi danes na ti dve temi težko našli resno znanstveno delo, kjer ne bi naleteli na citate Žolgerjevih dognanj. Po ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 se je Žolger posvetil predvsem mednarodnemu (meddržavnemu) pravu.

V pričujoči znanstvenokritični izdaji je objavljen izbor sedmih razprav, ki jih je Žolger v letih 1901–1923 predstavil v revijah *Čas*, *Slovenski pravnik*, *Zbornik znanstvenih razprav* in *Koledar sv. Mohorja* (v poprevratnem času tiskan še na Prevaljah). Ena izmed njih je vključena v polemiko o nastanku jugoslovanske države, v katero se je zapletel z dvema stanovskima kolegoma: Dušanom Subotičem in Otokarjem Rybářem. Slednji se je kot odločen zagovornik državno-pravne kontinuitete med Kraljevino Srbijo ter Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev pravniškega kolega lotil precej ostro, čeprav sta bila po prvi svetovni vojni oba slovenska predstavnika v jugoslovanski delegaciji na pariški mirovni konferenci.

Omenjena polemika med slovenskima pravnikoma o državno-pravnih temeljih Kraljevine SHS je imela seveda tudi močan politični prizvok. Žolgerja ni strankarska politika nikoli zanimala, čeprav so mu visoke uradniške funkcije že v habsburški dobi omogočale, da se je srečeval s ključnimi političnimi akterji. O njegovem delovanju v habsburški dobi govori tudi prispevek v tej knjigi izpod peresa Marije Wakounig.⁵ Po njeni zaslugi smo 13. maja 2025 na Dunaju obeležili stoto obletnico Žolgerjeve smrti z organizacijo 5. bilateralne avstrijsko-slovenske konference o diplomatski zgodovini, ki so se je udeležili največji poznavalci Žolgerjevega življenja in dela.

Žolger je na predvečer prve svetovne vojne znal pritegniti tudi pozornost prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki je želel dualistično državno zgradbo nadomestiti z Veliko Avstrijo. Žolger je namreč leta 1911 v nemščini objavil prelomno ekspertizo o avstro-ogrskem kompromisu in se v ta namen posebej naučil madžarsko. Čeprav madžarskih politikov s svojimi tezami v prid državno-pravni

enotnosti monarhije ni navdušil, pa so njegovi prevodi v nemščino pri strokovnjakih za dualizem ostali standard vse do danes.⁶ Tako je Franc Ferdinand Žolgerja zaprosil, naj mu napiše manifest, s katerim bi lahko kljuboval madžarskim ambicijam po širitvi pristojnosti Ogrske na račun enotnosti države. Nadvojvoda mu je menda celo dal vedeti, da ga bo imenoval za šefa svojega kabineta.⁷ A prestolonaslednikove načrte so kmalu prekinili streli v Sarajevu.

Dobro mnenje o Žolgerju je imel tudi novi prestolonaslednik Karel, ki je jeseni 1916 na prestolu zamenjal Franca Jožefa.⁸ Tako je Karel 10. junija 1917 vestnemu uradniku Žolgerju podelil viteški naslov. Kmalu je sledil vrhunec kariere v avstrijski dobi: 30. avgusta 1917 je bil imenovan v uradniški vladi Ernsta viteza Seidlerja za ministra brez listnice. Slovenskemu ministru je bila zaupana prav posebna naloga – priprava ustavne reforme.⁹ Žolger je bil sploh edini narodnozavedni slovenski in južnoslovanski minister staroavstrijske vlade na Dunaju v zgodovini. O njegovi dejavnosti je tudi zato večkrat poročalo slovensko časopisje, čemur je v tej knjigi posvečen članek Gregorja Antoličiča. Seidlerjev »nemški kurz« Žolgerja ni mogel navdušiti, zato se z ministrskim predsednikom pogosto ni strinjal. Spor, ki se je nanašal na vprašanje uprave v praškem okrožju, naj bi po enem od pričevanj pomenil tudi povod za Žolgerjev odstop 6. maja 1918 s položaja ministra.¹⁰ Dunajsko liberalno glasilo *Neue Freie Presse* je odstop »molčečega«, pa vendar izjemno vplivnega ministra pospremlilo z obširnimi člankom na naslovnici. Sicer ga je zaradi odločne slovenske narodnopolitične usmerjenosti

⁵ Že pred izidom te knjige so bili njeni rezultati raziskav objavljeni v nemščini: Marija Wakounig, *Ivan Žolger: Staatsrechtler – Minister ohne Portefeuille – Delegat. Studie zur Elitentransformation in der späten Habsburgermonarchie*, v: *Zgodovinski časopis* 79 (2025), št. 1-2, 104–119.

⁶ Prim. Martin Vietor, *Die Beschaffenheit der Ausgleichsgesetze*, v: *Der österreichisch-ungarische Ausgleich 1867*, uredila Anton Vantuch in Ludovít Holotík (Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften: Bratislava 1971), 299–314; József Galántai, *Der österreichisch-ungarische Dualismus 1867–1918* (Corvina – Österreichischer Bundesverlag: Budapest – Wien 1990), 174–175; John W. Boyer, *Österreich 1867–1955* (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften: Wien 2025), 98.

⁷ Andrej Rahten, *Der Tod des Thronfolgers. Auf den Spuren slowenischer und kroatischer Interpretationen des Attentats von Sarajevo* (Tragovi prošlosti: Zagreb 2025), 68–69.

⁸ Več o tem: Karel I. *Zadnji slovenski cesar*, uredil Gregor Antoličič (Cankarjeva založba: Ljubljana 2022).

⁹ Katja Škrubej, *Ivan Žolger in zadnji poskus revizije ustave v Habsburški monarhiji: povezave s snovanjem podlag za novo politično skupnost?*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 59 (2019), št. 2, 130–156.

¹⁰ *Straža*, 10. 5. 1918.

ocenilo kritično, a mu je hkrati priznalo vrhunske znanstvene in uradniške kvalitete.¹¹

Po razpadu habsburške monarhije se je Žolgerjeva družina, katere rodoslovno drevo je posebej za to knjigo sestavil Martin Bele, z Dunaja preselila v Maribor. Po nekaterih pričevanjih je bil Žolger v prevratni dobi celo kandidat za predsednika Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, vendar kljub dobremu sodelovanju z načelnikom Vseslovenske ljudske stranke Antonom Korošcem te funkcije ni zasedel. Ljubljanska vlada, ki ji je predsedoval še en vitez iz avstrijske dobe, nekdanji podpredsednik državnega zbora Josip Pogačnik, ga je nato postavila za predsednika upravne komisije v oddelku za notranje zadeve. A kmalu ga je Korošec predlagal za glavnega slovenskega predstavnika v jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu. Tako je Žolger postal pooblaščen delegat v delegaciji Kraljevine Srbije oz. Kraljevine SHS, ki jo je vodil izkušeni srbski državnik Nikola Pašić. Žolgerjevemu diplomatskemu delovanju v ustanovni dobi jugoslovanske države je posvečen poseben prispevek tudi v tej knjigi.

Ob koncu pariške mirovne konference so Žolgerju ponudili, da bi vstopil v diplomacijo, a je poudarjal, da hoče biti le profesor in znanstvenik. Sprejel pa je poziv, da kot zastopnik Kraljevine SHS sodeluje na prvi skupščini Društva narodov, ki je bila v Ženevi konec leta 1920. Postal je tudi član Stalnega meddržavnega sodišča v Haagu. Po končanih diplomatskih obveznostih je 16. marca 1921 opravil nastopno predavanje na ljubljanski pravni fakulteti z naslovom *Novo meddržavno pravo*, ki je objavljeno tudi v tej knjigi. To področje je bilo pri Slovencih še v povojih, Žolger je tako dobesedno oral ledino in ustvarjal ustrezno slovensko pravno terminologijo. V službi narodnih interesov je torej povezal pravo z diplomacijo, svoje znanje pa je nato nesebično prenašal tudi študentom novoustanovljene pravne fakultete v Ljubljani. A profesorsko kariero je kmalu prekinila težka bolezen, umrl je 16. maja 1925 v štajerskem sanatoriju Lassnitzhöhe.

Ob stoti obletnici Žolgerjeve smrti je Zavod za kulturo Slovenska Bistrica pod vodstvom direktorice Herte Žagar organiziral pogovor o njegovem življenju. Živahna razprava na dobro obiskani prireditvi 18. marca 2025, ki se je udeležil tudi župan Ivan Žagar, ni

bila samo odlična inspiracija za nastanek pričujoče knjige, ampak je vodila tudi v (pravilno) preimenovanje ulice v njegovem rojstnem kraju, za katero se je konec septembra istega leta občinski svet odločil soglasno. Stanislav Kocutar, ki je vodil omenjeni pogovor v Bistriškem gradu, je kot novinar RTV Slovenija z nizom radijskih prispevkov pomembno pripomogel, da se je zavedanje o Žolgerjevem pomenu okrepilo tako na lokalni kot tudi nacionalni ravni. Da je prva knjiga o njem izšla prav ob veliki podpori njegovih štajerskih rojakov, je vsekakor pomembna okoliščina, ki jo kot urednika želiva še posebej izpostaviti.

Urednika izražava zahvalo tudi Boštjanu Koritniku, strokovnemu uredniku revije *Pravnik*, za prijazno odobritev nove izdaje izbora Žolgerjevih del. Čeprav so – z eno izjemo, ki jo je objavil najprej v srbsčini – vse Žolgerjeve razprave v pričujoči knjigi v izvirniku izšle v slovenščini, je bila njihova ponovna izdaja zahtevna naloga. V uredniškem odboru zbirke smo naleteli na marsikatero dilemo, kako ohraniti ravnotežje med izvirnimi objavami in novo, posodobljeno verzijo. Žolgerjevo besedišče po eni strani priča o njegovi veliki intelektualni moči, po drugi strani pa predstavlja za bralca danes, po več kot stoletju od izida (najstarejša izbrana razprava je iz leta 1901), vendarle precejšen izziv, kako se soočiti s slovenščino tiste dobe. V novi izdaji smo se potrudili, da Žolgerjeva dela tudi po besedišču približamo sedanjim bralcem. Najprej gre za klasične popravke pri samostalniki, ki jih danes pišemo drugače.¹² Na arhaizme je praviloma opozorjeno pod črto, kar velja tudi za (v Žolgerjevem času pogoste) hrvatizme oziroma srbizme. Posodobljena je raba večine veznikov, oziralnih in svojilnih zaimkov, današnjemu času je prilagojen vrstni red pisanja glagolov. V slogovnem smislu smo se izognili pisanju enostavnih odstavkov, poenoteno je tudi navajanje imen in datumov. Znanstveni aparat je prilagojen citatnim pravilom zbirke *Studia diplomatica Slovenica*, kar velja tudi za Žolgerjeve citate pod črto. Tudi kar zadeva številčenja poglavij v njegovih prispevkih, so ta usklajena s standardnimi v zbirki.

Žolgerjeve razprave vsebujejo precej citatov iz tujih jezikov, od francoščine (teh je največ) in nemščine do angleščine in italijan-

¹¹ *Neue Freie Presse*, 9. 5. 1918.

¹² Tipičen primer je beseda »okolščine«, ki je zdaj zapisana kot »okoliščine«; podobno velja za besedo »razun«, ki je danes »razen«; »odnošaji« pišemo sedaj »odnosi« itd.

ščine, od klasičnih latinščine in grščine do madžarščine. Urednika sva zato hvaležna vsem kolegicam in kolegom, ki so pomagali pri jezikovnem pregledu besedil: Tinetu Logarju (slovenščina), Nevi Makuc (italijanščina), Alešu Mavru (latinščina), Jaqueline Oven (francoščina) in Tamásu Pálosfalviju (madžarščina). Pri transkripciji nemških besedil nam je priskočil na pomoč Gregor Škafar iz Nadškofijskega arhiva v Mariboru. Posebna zahvala gre Aleksandri Gačić, ki je najbolj zaslužna za prevode iz srbsčine. Za pomoč pri urejanju avtorskih pravic gre zahvala srbskim kolegicam: Jasmini Ninkov, Biljani Bogdanović (obe Narodna knjižnica Srbije) in Mariji Karanikić Mirić (Pravna fakulteta Univerze v Beogradu). In ne nazadnje: urednika se zahvaljujeva obema recenzentoma, Janezu Kranjcu in Juriju Perovšku, da sta si kot strokovnjaka vzela čas za natančno branje.

V Mariboru, 16. maja 2026

Andrej Rahten in Ane Marie Herceg

BIOGRAFSKI OKVIR

MARIJA WAKOUNIG
URADNIK IN MINISTER: ŽOLGERJEVO
DELOVANJE V HABSBURŠKI MONARHIJI

Začasni rezultati pričujoče raziskave o Ivanu Žolgerju temeljijo predvsem na doslej neznanih osebnih dokumentih.¹ S tem so mišljeni materialni dokazi, ki so nastali v povezavi z določeno osebo, kot so matični listi (rojstna, poročna in smrtna listina, potrdilo o stalnem bivališču ali drugi dokumenti), poročila v medijih ali sodni spisi, korespondenca, dnevniki, literarne ali znanstvene razprave itd.² V znanstveni literaturi se Žolger relativno pogosto pojavlja v povezavi z nastankom Države Slovencev, Hrvatov in Srbov oziroma Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ali v okviru mirovne konference v Parizu 1919–1920.³ Napisal je več temeljnih del, med njimi leta 1917 eno, ki še danes spada med najpomembnejša, če se ukvarjamo z dvornim pravom.⁴ V tej monografiji najdemo tako navodila,

¹ Izvirne dokumente ali njihove prepise so avtorici v kopijah prijazno posredovali nebiološki dediči Ivana Žolgerja. Ti so v nadaljevanju navedeni kot Osebni arhiv Wakounig, Fond Žolger [dalje: OAW, FŽ]. Deli tega prispevka so bili že objavljeni v nemškem jeziku: Marija Wakounig, *Ivan Žolger: Staatsrechtler – Minister ohne Portefeuille – Delegat. Studie zur Elitentransformation in der späten Habsburgermonarchie*, v: *Zgodovinski časopis* 79 (2025), št. 1-2, 104–119.

² Prim. Mary Fulbrook in Ulinka Rublack, *In Relation: The 'Social Self' and Ego-Documents*, v: *German History* 8 (2010), št. 3, 263–277; Winfried Schulze, *Ego-Dokumente. Annäherungen an den Menschen in der Geschichte* (Akademie Verlag: Berlin, 1996).

³ V tej zvezi je treba opozoriti predvsem na tematsko številko *Prispevkov za novejšo zgodovino*, ki sta jo uredila Katja Škrubej in Jure Gašparič, *Slovenski pravniki in začetki slovenske državnosti*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 59 (2019), št. 2. Prim. Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Mohorjeve družbe: Celje – Celovec – Gorica 2020); Isti, *Vom altösterreichischen Minister zum jugoslawischen Diplomaten. Zur Biographie von Ivan Žolger in der Umsturzzeit*, v: *Vom Meer zu den Bergen. Festschrift für Marija Wakounig*, uredila Christoph Augustynowicz in Ferdinand Kühnel (Litverlag: Wien/Berlin 2024), 225–232.

⁴ Ivan Žolger, *Der Hofstaat des Hauses Österreich* (F. Deuticke: Wien/Leipzig 1917). Prim. članek Wilhelma Weckbeckerja v: *Neue Freie Presse*, 31. 8. 1917.

kako se ustanovi država, to je, katere sestavine mora imeti vladna struktura, da se prizna kot takšna, kot tudi navodila, kako se država »potopi«.

Žolger je pripadal mali intelektualni buržoazni eliti, ki se je oblikovala v pozni habsburški monarhiji. Rodil se je 22. oktobra 1867 na Devini v kmečki družini. Po osnovni šoli v Slovenski Bistrici je med letoma 1880 in 1888 obiskoval nemško gimnazijo v Mariboru. Po maturi, ki jo je opravil z odliko, je kot enoletni prostovoljec opravil vojaški rok.⁵ Leta 1889 se je mlad stotnik v rezervi preselil v Gradec, da bi študiral pravo (1889–1892),⁶ ki si ga je financiral s privatnim poučevanjem premožnih učencev in študentov. Po zaključku vseh predmetov je šel študirat v Pariz (1892–1893),⁷ kjer si je pridobil odlično znanje francoščine. Še pred doktoratom *sub auspiciis Imperatoris* junija 1895, prvim po odprtju novega graškega univerzitetnega poslopja, in kot najmlajši doktor prava je Žolger leta 1894 nastopil svoja prva delovna mesta kot konceptni praktikant na deželnih uradih v Gradcu in na Ptuju.⁸ Že leta 1898 je odšel na ministrstvo za šolstvo in izobraževanje na Dunaj.⁹ Tam se je začela njegova znanstvena in tudi politična kariera, tako rekoč v senci predsedstva ministrskega sveta: Žolger je bil leta 1902 imenovan za podsekretarja, leta 1905 za ministrskega sekretarja, leta 1908 za sekcijskega svetnika, leta 1911 za ministrskega svetnika in leta 1915 za sekcijskega načelnika.¹⁰

⁵ Iz konduitega seznama za leti 1888/1889 je mogoče razbrati zanimiv opis osebe: po njem je bil 1,67 m visoki Žolger svetlolas in modrook, imel je velik nos, okroglo glavo in podolgovrat obraz. Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv [dalje: ÖStA/AVA], Grundbuchblatt Žolger.

⁶ Glede zaključka študija leta 1892 v Gradcu prim. prošnjo za *venia legendi*, habilitacijski akt Žolgerja iz leta 1898, Gradec, 9. 1. 1898, Universitätsarchiv Graz, Habilitationsacte Žolger [dalje: UAG, HAŽ].

⁷ Po lastni navedbi je Žolger eno leto (1892/1893) preživel na École de droit v Parizu. Prim. personalne liste Univerze na Dunaju, Senat S 304.13449, Universitätsarchiv Wien [dalje: UAW]; potrdilo o statusu Žolgerja, ÖStA/AVA. Njegovo znanje francoščine potrjujejo tudi obširni citati, vključeni v razprave, izbrane za pričujočo knjigo.

⁸ Grazer Tagblatt, 14. 6. 1895. Prim. Das Vaterland, 19. 6. 1895.

⁹ O tako imenovani spremembi stalnega bivališča prim. Žolgerjev dopis dekanatu v Gradcu, Dunaj, 12. 12. 1898, UAG, HAŽ; Rahten, Zur Biographie, 224.

¹⁰ Leta 1907 je bilo Žolgerju zaupano vodenje oddelka za državno pravo, v okviru katerega je razvil bistvene elemente uprave in ustave ter začel razmišljati o ustavnih spremembah. Potrdilo o statusu Žolgerja, ÖStA/AVA; Rahten, Zur Biographie, 225.

Žolgerjeva zaposlitev na ministrstvu za šolstvo je povečala tudi njegov ugled v izobraževalnih in gospodarskih krogih dunajske družbe. Večjezični in družbeno precej zadržani Žolger je bil eden izmed najbolj zaželenih neporočenih moških, a poskusi prijateljskih slovenskih politikov, da bi ga predstavili kot primerne ženina, so bili neuspešni, ker so si njihove hčere verjetno želele premožnega ženina, ki ne bi izviral iz slovenskega kmečkega stanu.¹¹ V nasprotju z Dunajem je bil ambiciozni Žolger na Štajerskem tozadevno bolj cenjen; ob njegovi promociji *sub auspiciis Imperatoris* je Grazer Tagblatt zapisal, da se je slednje poleg vseh slovanskih študentov udeležilo tudi »številno, pretežno iz dam sestavljeno občinstvo«.¹² Žolger se je končno kot devetintridesetletnik 2. oktobra 1906 oženil z Elso Friedmann, hčerjo iz zakona premožnega proizvajalca kravatnih tkanin in svilenih rut Maximiliana Friedmanna in Anne Winterstein.¹³ Starši so izhajali iz bogatih moravsko-judovskih družin, ki so še v prvi polovici 19. stoletja konvertirale v katolicizem. Zaradi svojega moža in treh skupnih otrok (Aleksander, Ivan, Ana Maria) se je Elsa naučila slovenskega jezika.¹⁴

Žolger, ki je od leta 1894 deloval v državni upravi, je od samega začetka vzporedno s tem nadaljeval tudi akademsko kariero na področju upravnega in ustavnega prava. Že ob podelitvi doktorata *sub auspiciis Imperatoris* 14. junija 1895 je imel daljši govor o pravu na splošno in o njegovem zgodovinskem razvoju, v katerem je »razložil nasprotja med običajnim in zakonskim pravom [in] opredelil zakonodajo preteklih časov«. Njegov poskus, da bi se leta 1898 na Univerzi v Gradcu habilitiral za predmet upravna znanost in avstrijsko uredbeno pravo (*Das österreichische Verordnungsrecht*), je

¹¹ Ivan Hribar, *Moji spomini*, I–II (Slovenska matica: Ljubljana 1983 in 1984), tu I, 181: »Edina izjema je bil dr. Ivan Žolger. Le-ta me je prosil, naj ga vpeljem pri Gorupu. Omogočil sem mu, da je ob velikih počitnicah bil gost Gorupovih, ki so bivali v Krivi Vrbi ob Vrbskem jezeru. Toda zdi se, da Gorupove hčere niso bile očetovega prepričanja in da jim je Slovenec bil nekam premalo. Skratka obnašale so se proti mlademu, inteligentnemu in družabno olikanemu dr. Žolgerju tako, da je le-ta sklepal, da jim ni všeč, ako jih obiskuje. Zato je, da pokaže Gorupovim svojo veljavo, poiskal si na Dunaju primerno in premožno nevesto. Ta nevesta je bila sicer Nemka po rodu; a naučila se je svojemu možu na ljubo slovensko in odgaja tudi deco v slovenskem narodnem duhu.«

¹² Grazer Tagblatt, 14. 6. 1895.

¹³ O Friedmannovi tovarni v Svitavyju (Zwittau, Moravska) Franz Bujatti, *Die Geschichte der Seiden-Industrie Österreichs, deren Ursprung und Entwicklung bis in die neueste Zeit* (Hölder: Wien 1898), 161.

¹⁴ Podatki se nanašajo na dokumente in fotografije ter intervjuje (izvedene med letoma 2015–2018) z nebiološkimi dediči Ivana Žolgerja, OAW, FŽ, kopije.

spodletel. Paul Steinlechner, član habilitacijske komisije in profesor avstrijskega civilnega prava, je napisal 27 strani dolgo polemiko (*Correferat*), v kateri je poskušal dokazati, da kandidat ne pozna snovi in da ni izviren. S tem je bila pozitivna ocena pravika za državno in upravno pravo Ludwiga Gumplowicza, prav tako profesorja v Gradcu, zavrnjena, Žolger pa je bil decembra 1898 prisiljen umakniti svojo prošnjo za habilitacijo.¹⁵

Ker tozadevni viri v Gradcu ne vsebujejo niti skoraj 500 strani dolgega habilitacijskega spisa, niti priloženega življenjepisa, niti načrtovanih predavanj, je težko pojasniti dejansko stanje. A zanimivo je, da se je Žolger z istim delom leto kasneje (1899) habilitiral na Univerzi na Dunaju iz upravnega prava in avstrijskega prava.¹⁶ Razlog, zakaj so se graški profesorji tako odločno izrekli proti mlademu kandidatu, ki je vse študijske izpite opravil z odliko in so ga prav tam spodbujali isti profesorji, še ni znan, vendar bi to lahko bilo povezano s političnim vzdušjem na Štajerskem. Morda se je lokalna, pretežno nemškonacionalno usmerjena izobraževalna elita upirala tako imenovanim *homines novi* iz vrst manj cenjenega slovenskega prebivalstva lastne dežele. Za to tezo govorijo tudi uspešna prizadevanja slovenskega poslanca v državnem zboru Andreja Ferjančiča in odvetnika Danila Majarona, da bi Žolgerja umaknila iz Gradca in ga namestila na ministrstvu za šolstvo na Dunaju. Očitno se ni dal omajati akademskim nasprotovanjem in je vztrajno sledil svojim ciljem. V okviru svojega dela na ministrstvu za šolstvo se je s podrobnim poznavanjem snovi izkazal za nepogrešljivega. Svoje obsežne in primerjalne študije pravne zgodovine je lahko izvajal tudi zaradi svojega znanja jezikov; poleg slovenskega maternega jezika je obvladal nemščino, francoščino, angleščino, italijanščino, češčino, naučil se je tudi madžarščino in srbsčino.¹⁷ Latinski jezik in starogrški jezik sta mu bila znana že od gimnazijskih let in sta bila koristni orodji pri znanstvenem delu.

¹⁵ UAG, HAŽ.

¹⁶ UAW, Senat S 304.13449.

¹⁷ Glede Žolgerjevega znanja južnoslovanskih jezikov obstajajo različna pričevanja. O njegovem znanju maternega in drugih južnoslovanskih jezikov sta se dva člana precej številčne jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci po koncu prve svetovne vojne izrazila manj laskavo. Te zbadljive pripombe so bile posledica antipatije in krčevitega iskanja napak pri Žolgerju, ki kot nekdanji visoki uradnik in minister habsburške monarhije v jugoslovanski delegaciji ni imel lahkega položaja. Prim. Rahten, *Po razpadu*, 155.

Medtem ko se je njegova prva publikacija še na splošno ukvarjala z avstrijskim uredbenim pravom (424 strani),¹⁸ je v svojih naslednjih delih tematiko zožil. Od leta 1903 so izhajala dela o angleškem, nemškem in italijanskem izobraževalnem sistemu.¹⁹ Leta 1911 je izšla njegova knjiga o avstro-ogrski poravnavi, v kateri mu je uspelo dokazati, da besedili kompromisa vsebinsko nista bili usklajeni, kar je bil vzrok za nenehne spore na letnih pogajanjih delegacij med Avstrijci in Madžari.²⁰ Da bi razumel madžarsko besedilo, se je Žolger začasno preselil v Debrecen. Leta 1916 se je v *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht* odločno izrekel proti ogrskim načrtom za razdelitev vojske, in sicer na podlagi ustavnih temeljev vojske habsburške monarhije.²¹ Argumentiral je, da bi delitev utrdila dualizem in dodatno podžgala narodnostna vprašanja. Leta 1917 se je Žolger ukvarjal z avstrijskimi deželami in končno izdal že dalj časa napisano knjigo o tako imenovanem dvornem pravu.

Vsa omenjena dela so bila v fazi nastajanja tudi šola za državnega in ustavnega pravika Žolgerja. Prepričala so ga, da ima vsak narod pravico do samoodločbe in da noben narod ne sme prevladovati nad drugim. Čeprav je bilo to stališče v nasprotju z uveljavljenim političnim mišljenjem, je čas deloval v njegovo korist. Ko so se namreč v tretjem vojnem letu 1917 tudi znotraj Jugoslovanskega kluba v parlamentu začele krepiti separatistične težnje in se je v okviru *Majniške deklaracije* več tisoč žensk in moških (s podpisom) izreklo za samostojno južnoslovansko državno telo, je to razburkalo duhove na Dunaju.²²

¹⁸ Johann [Ivan] Žolger, *Österreichisches Verordnungsrecht, verwaltungsrechtlich dargestellt* (Verlag der Wagnerschen Universitäts-Buchhandlung: Innsbruck 1889).

¹⁹ Isti, *Kommerzielles Bildungswesen in England. Das kommerzielle Bildungswesen der europäischen und außereuropäischen Staaten* (Hölder: Wien 1903); isti, *Kommerzielles Bildungswesen im Deutschen Reiche* (Hölder: Wien 1905); isti, *Kommerzielles Bildungswesen in Italien* (Hölder: Wien 1908).

²⁰ Isti, *Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn* (Duncker & Humblot: Leipzig 1911).

²¹ Isto, 525–615. Prim. Christoph Schmetterer, *Hans Kelsens Vorschläge zur Reform der österreichisch-ungarischen Wehrverfassung*, v: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* 6 (2016), 129–155.

²² Podrobno o *Majniški deklaraciji* Walter Lukan, *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, v: *Zgodovinski časopis* 62 (2008), št. 1-2, 91–149; Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celjska Mohorjeva družba: Celje 2016); Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje. Slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)* (Založba Pivec: Maribor 2020); Gregor Antoličič, *Med upi in realnostjo. Slovenci v času zatona habsburškega orla in nove jugoslovanske stvarnosti* (Celjska Mohorjeva družba: Celje 2024).

Zlasti po govoru slovenskega poslanca in vodje Jugoslovanskega kluba Antona Korošca na prvem zasedanju ponovno odprtega državnega zbora 30. maja 1917, v katerem je ta pozval k »združitvi vseh od Slovencev, Hrvatov in Srbov poseljenih krajev v monarhiji v samostojno državno telo, svobodno od vsake tuje nacionalne nadvlade in zgrajeno na demokratičnih temeljih pod vladavino habsburško-lotarinške dinastije«. ²³ Avstrijska vlada je poskušala obrniti razmere in 30. avgusta 1917 imenovala splošno priznanega Žolgerja za ministra brez listnice v uradniški kabinet Ernsta Seidlerja. Razen podobnih uradniških karier oba moža nista imela ničesar skupnega. ²⁴ Prvi in edini Slovenec, celo edini južni Slovan, ki mu je bila zaupana ena najvišjih političnih funkcij na Dunaju, naj bi izvedel ustavno reformo v smislu federacije cislitvanske polovice. ²⁵ Žolger je bil vedno bolj naklonjen stališčem Jugoslovanskega kluba (»da bodo do konca lojalni južni Slovani glasovali proti vojnemu proračunu«; protestiral je proti insceniranim preganjanjem južnih Slovanov) in kazal veliko razumevanje za narodnostne zahteve in nobene naklonjenosti dualizmu. ²⁶ Izdelal je ustavno reformo, ki so jo nemškonacionalni časopisi imenovali *bankert* in z njo ostro polemizirali. ²⁷

Preden je bil konec avgusta postavljen za ministra brez listnice, je bil 10. junija 1917 imenovan za viteza. Razlog za plemiški naziv so bili med drugim njegovi strokovni prispevki, zlasti v zvezi z avstro-ogrsko poravnavo in habsburško armado. ²⁸ Zanimivo je, da

»plemeniti« vodja oddelka ni upošteval izrecne zahteve pristojnega ministrstva za notranje zadeve, naj za izdajo diplome o plemiškem nazivu prinese osnutek grba v skladu s heraldičnimi pravili skupaj z opisom ter plača predpisane takse. ²⁹ A svojo knjigo o dvornem pravu pa je malo pred tem izdal kot *Dr. Ivan Ritter von Žolger*.

Čeprav monografija *Der Hofstaat des Hauses Österreichs* iz leta 1917 velja za standardno delo o habsburškem dvoru in njegovem dvornem pravu, do danes ni nobenih znanstvenih študij o njej. ³⁰ Iz kratkega predgovora monografije je razvidno, da je Žolger rokopis dokončal že pred izbruhom prve svetovne vojne in da je z objavo »želel počakati do ponovne vzpostavitve mirnih razmer«. Ker se je vojna zavlekla, je knjigo »na večkratno prigovarjanje« izdal leta 1917. Vzrok za študijo so bile njegove raziskave za 354 strani obsegajočo dvojezično razpravo o avstro-ogrskem ustavnem sporazumu iz leta 1867, ki jo je izdal leta 1911 v Leipzigu. ³¹ Kot piše, je namreč želel ugotoviti, »kakšen položaj je imelo dvorno pravo skupne vladarske hiše v strukturi dualistične monarhije«. Ker v zvezi s tem ni mogel uporabiti nobene znanstvene literature, se je bil prisiljen lotiti tega vprašanja temeljito. Praktično je pregledal razvoj dvora od srednjega veka naprej, s čimer mu je uspelo pokazati, »kako se je državna uprava postopoma ločila od dvorne uprave, prvotnega središča vsega državnega življenja, in postala samostojna v organizaciji in pravnem redu, kako je z napredujočo ločitvijo dvornih in državnih interesov ideja državnopravne subjektivitete vedno bolj izrazito [izstopala] in kako se je ta več kot stoletni proces ločevanja dvorne in državne oblasti v ustavni državi zaključil«. ³²

²³ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates, XXII. sesija, 1. seja (30. 5. 1917), 34. O Korošcu podrobno Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918* (Slovenska matica: Ljubljana 1992); Andrej Rahten, *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Cankarjeva založba: Ljubljana 2022).

²⁴ Christine Kosnetter, *Ministerpräsident Dr. Ernst Ritter v. Seidler* (doktorska disertacija, Universität Wien, 1963), 3–6; Elisabeth Haberl, *Das Nationalitätenproblem der österreichisch-ungarischen Monarchie und das Völkermanifest als letzter Rettungsversuch durch Kaiser Karl und Maximilian Hussarek* (doktorska disertacija, Universität Wien, 2011), 88–90; *Neue Freie Presse*, 31. 8. 1917.

²⁵ Katja Škrubej, *Ivan Žolger in zadnji poskus revizije ustave v Habsburški monarhiji. Povezave s snovanjem ustavnih podlag za novo politično skupnost*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 59 (2019), št. 2, 131–156. Prim. Roman Hans Gröger, *Oktober 1918. Vorgeschichte und Folgen. Ein Beitrag zum 100. Jahrestag des Völkermanifestes* (Berger: Horn 2018).

²⁶ Arthur Polzer Hoditz, *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs* (Amalthea: Zürich – Leipzig – Wien 1929), 494–495; Rahten, *Zur Biographie*, 227.

²⁷ *Freie Stimmen*, 1. 3. in 7. 5. 1918; *Nordmährische Rundschau*, 5. 5. 1918.

²⁸ Akt o podelitvi plemstva Žolgerju, 10. 6. 1917, ÖStA/AVA, Akte des Ministerrats-Präsidiums, Adelsakte; *Wiener Zeitung*, 24. 6. 1917; *Neue Freie Presse*, 25. 6. 1917; *Neues Wiener Tagblatt*, 25. 6. 1917; *Neues Wiener Journal*, 26. 6. 1917.

²⁹ Akti cesarsko-kraljevega notranjega ministrstva, 10. 6. 1917, ÖStA/AVA, Akte des k. k. Ministeriums des Inneren.

³⁰ Kjer ni izrecno navedeno drugače, so v nadaljevanju citati povzeti po omenjeni knjigi.

³¹ Ewald Wiederin, *Die Diskussion über die Stellung der Länder in der Zeitschrift für öffentliches Recht*, v: *Zeitschrift für Öffentliches Recht* 69 (2014), št. 4, 875–891; Schmetterer, *Hans Kelsens Vorschläge*, 129–156. Prim. recenzijo Žolgerjeve knjige izpod peresa Felixa Schillerja v: *Pester Lloyd*, 4. 6. 1911.

³² Žolger, *Hofstaat*, III: »/.../ wie sich von der Hofverwaltung, dem ursprünglichen Sitze allen staatlichen Lebens, die Staatsverwaltung allmählich abspaltet und in Organisation und Rechtsordnung verselbständigt[e], wie mit der fortschreitenden Scheidung von Hof- und Staatsinteresse die Idee der Staatspersönlichkeit immer schärfer [hervortrat] und wie dieser mehr als hundertjährige Prozess der Trennung von Hof- und Staatsgewalt im konstitutionellen Staate zum Abschluss gelangte.«

Pri svojih temeljnih raziskavah se je Žolger zanesel na naklonjene osebe, med njimi na direktorja Arhiva poslanske zbornice dunajskega parlamenta dr. Karla Neisserja,³³ ki mu je pomagal pri uredniškem delu in lektoriranju. Izjemna znanstvena vrednost dela temelji na njegovi kronološki strukturi, ki omogoča razumevanje razvoja dvora ter dvornega prava od srednjega veka do 20. stoletja. Žolger je študijo – ki temelji na obsežnem korpusu virov ter bogati in večjezični interdisciplinarni strokovni literaturi – razdelil na enajst poglavij (deloma s podpoglavji). V prvih dveh, ki, grobo rečeno, pokrivata srednji vek, je natančno opisal »frankovske in nemške osnove« monarhičnih in knežjih dvornih uradov ter srednjeveško dvorno pravo Habsburžanov. Že na prvih 26 straneh postane jasno, da gre v tem primeru za pravnozgodovinski razvoj nastanka dvornih uradov, ki v nemški besedi *Hofstaat* ne najdejo istega ustreznika kot v slovenskem prevodu »dvorna država«. Vendar pa celotna razprava sega daleč prek klasičnega pojma dvornega prava (*Hofrecht*), saj zajema nastanek, legitimacijo in delovanje habsburškega dvora ter njegovega dvornega aparata kot takega. Tretje in četrto poglavje sta posvečena dvornim reformam Ferdinanda I. in posledičnim spremembam dvornih uradov (*Obersthofmeisteramt, geistliche und Hofmusikkapelle, Leibgarden, Obersthofmarschallamt, Oberstkämmereramt und Obertallmeisteramt*). Peto (*Hofdienst und Hofzeremoniel*) in šesto poglavje (*Hofstaat und Herrscherhaus*) lahko zaradi obsega 61 strani (137–198) označimo kot pravnozgodovinsko opredeljujoči jedri študije, še zlasti, ker se nanju navezuje naslednje, sedmo poglavje (*Staat und Hofstaat*), ki se med drugim ukvarja z nastankom državne osebnosti, ločitvijo državnega in knežjega zasebnega premoženja od časa Marije Terezije ter ločitvijo dvorne in državne oblasti od 18. stoletja naprej. Osmo poglavje predstavlja nadaljevanje razprave o stroških dvorne uprave, v okviru katere je treba kot osrednjo temo izpostaviti predvsem dvorno finančno upravo (*Hofärar*), ker je jasno ugotovljeno, da gre v tem primeru za dvorno in ne državno premoženje, ki je bilo na voljo vladarju kot vodji države, vendar z njim ni mogel prosto razpolagati, šlo je za »posebno premoženje vladarske hiše brez lastne pravne subjektivnosti«. Deveto poglavje (*Rechtliche Natur des Hofstaates*) med drugim pojasnjuje »javno naravo *sui generis*« dvorne službe in natančno

³³ Petr Elbel in Jiřina Štouračová, *Österreichische Archive vom Mittelalter bis zur Gegenwart: ein Überblick*, v: *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*, uredil P. Elbel (Masaryk University Press: Brno 2019), 24–70, tu 39.

opredeljuje, da se dvor sicer financira iz javnih sredstev, vendar da je v skladu s patrimonialnim pravom ustanova, ki služi vladarski hiši in prvorojencu. Naslednje, enajsto poglavje o dvoru in dualizmu pa je bilo povod za nastanek monografije. Kot že omenjeno, je Žolger v kratkem uvodu pojasnil, da so ga k temu spodbudile raziskave o avstro-ogrskem sporazumu. V enajstih podpoglavjih na 71 straneh je strokovno zavrnil »neutemeljene« argumente, ki so bili po letu 1867 navedeni proti »enotnosti dvornega prava avstrijske hiše«. Zaključno enajsto poglavje vsebuje pojasnjevalna podpoglavja (*Kabinettskanzlei; Militärkanzlei; General- und Flügeladjutanten; Exkurs über Hof- und Kammertitel*).

Kot je bilo že omenjeno, se ministrski predsednik Seidler in njegov minister brez listnice Žolger nista razumela. Žolgerjevo delovanje v prid Jugoslovanskemu klubu, njegovo prepričanje, da je dualizem zastarel, njegovo zavzemanje za federalizem in odobritev narodnostnih avtonomij, zaradi česar ga je cesar Karel I. imenoval,³⁴ so ga spravili v konflikt tudi z Madžari. Poleg tega ne smemo pozabiti omeniti kampanj časopisov z nemškonacionalno usmeritvijo.³⁵ Seidlerju je bilo 4. maja 1918 dovolj, zato je cesarja tajno prosil za razrešitev svojega ministra, kar je razvidno iz tajnega zapisa.³⁶ Žolger je 6. maja te spletke presekala prošnja za odstop, 9. maja 1918 pa je bil končno razrešen s položaja, pri čemer si je cesar pridržal pravico do njegove »ponovne zaposlitve v službi«.³⁷

Težko je ugotoviti, kdaj je Žolger dojel, da habsburška monarhija nima prihodnosti. Njegovo temeljno delo za ustavno reformo monarhije na eni strani, njegovo podpiranje Jugoslovanskega kluba v državnem zboru, njegova pritožba proti preganjanju južnih Slovanov, ki je ostala brez posledic, in njegovo soglašanje s slovensko *Majniško deklaracijo* iz leta 1917 na drugi strani so verjetno zelo zaostriili njegovo zavest o nujnosti odcepitve oziroma spremembe. Sočasno nastalo delo o avstro-ogrski armadi je verjetno dodatno

³⁴ Škrubej, Ivan Žolger, 141–149.

³⁵ *Grazer Tagblatt*, 12. 2. in 28. 2. 1918; *Freie Stimmen*, 1. 3. 1918.

³⁶ 4. 5. 1918, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv/Geheimakten [dalje: ÖStA, HHStA, KA/GA], karton 41/42 staro.

³⁷ *Teplitz-Schönauer Anzeiger*, 11. 5. 1918; *Grazer Tagblatt*, 11. 5. 1918, ki ne more skriti svojega zadovoljstva nad odstopom in ministrsko delovanje Žolgerja uvršča med »najtemnejša obdobja nemško-avstrijske politike«. Prim. tudi *Salzburger Chronik für Stadt und Land*, 10. 5. 1918; *Steirische Alpenpost*, 17. 5. 1918.

odločilno vplivalo na to, da ni niti v vojski niti v državnih in ustavnih dokumentih našel nobenih argumentov *longue durée* za nadaljevanje dualizma, ki je protežiral Madžare in oviral federativno monarhijo. Prizadevanja dvora, da bi tudi kot diplomata visoko cenjenega ustavnega pravnika uporabili za pomiritev južnoslovanskih narodnostnih zahtev v parlamentu, so dosegla vrhunec v enostranskem povišanju Žolgerja v viteški stan junija 1917, v njegovem imenovanju za ministra brez listnice konec avgusta 1917 in v njegovem imenovanju za rednega univerzitetnega profesorja za upravno pravo na dunajski univerzi januarja 1918.³⁸

Njegov prisilni odstop 6. maja 1918 lahko razumemo kot nepreključno dejstvo: Žolger, ki je desetletja delal in živel na Dunaju, je 24. maja 1918 v svoji domači občini Slovenska Bistrica na Spodnjem Štajerskem vprašal, ali ima tam še vedno pravico do stalnega bivališča, se pravi, ali je tam še vedno registriran; 16. junija so mu sporočili, da ni nikoli prenehal biti občan te občine in da so ga celo imenovali za častnega občana.³⁹ Med 6. in 24. majem 1918 je torej tudi Žolger spoznal, da leži prihodnost južnih Slovanov v lastni državi in ne v okviru kakršne koli habsburške monarhije. To stališče je delil tako z Jugoslovanskim klubom kot tudi s Čehi. Po virih je bil Žolger zadnji Slovenec, ki je imel pred razpadom habsburške monarhije – še 31. oktobra 1918 – avdienco pri cesarju Karlu I.⁴⁰

Po razglasitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov konec oktobra 1918 – od 1. decembra 1918 Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev – se je Žolger s svojo družino najprej preselil v Maribor. V slovenski vladi je vodil ustavno komisijo in ji predložil začasno ustavo. Ta »Žolgerjeva ustava« je bila pripravljena pred prevratom in verjetno še pred njegovim odstopom 6. maja 1918!⁴¹

³⁸ *Fremdenblatt*, 21. 3. 1918; *Prager Abendblatt*, 21. 3. 1918.

³⁹ Kopija sklepa občine z dne 16. junija 1918 (Slovenska Bistrica, št. zadeve 65), OAW, FZ, kopije.

⁴⁰ Rahten, *Zur Biographie*, 228.

⁴¹ Podrobno o »Žolgerjevi ustavi« – Naredbi celotne vlade o prehodni upravi na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani z dne 14./21. 11. 1918 – o Žolgerjevi dunajski pisarni ter o njegovi sposobnosti, da je na Dunaju pridobil oziroma povezal slovenske univerzitetne diplomante: Mirjam Škrk, *Profesorji Ivan Žolger, Ivan Tomšič in Stanko Peterin ter njihovi prispevki k nastanku slovenske države*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 59 (2019), št. 2, 95–114, tu 102–104; Janez Kranjc, *Gregor Krek, njegovo delo v pravosodju in prispevek k oblikovanju pravosodne knjižnice v: Prispevki za novejšo zgodovino* 59 (2019), št. 2, 157–179, tu 162–169; Škrubej, *Ivan Žolger*, 130–156; Rahten, *Zur Biographie*, 229.

GREGOR ANTOLIČIČ ODZIVI SLOVENSKEGA ČASOPISJA NA ŽOLGERJEVO MINISTROVANJE

Če želimo razumeti odzive slovenskega časopisja na ministrovanje dr. Ivana Žolgerja, moramo najprej upoštevati specifični politični trenutek druge polovice leta 1917.¹ Habsburška monarhija je tedaj zaradi izjemno slabega položaja na bojnem polju in dolgotrajnosti vojne živela v razmerah vsesplošne izčrpanosti. Mladi cesar Karel, ki je vladarsko žezlo prevzel jeseni leta 1916, je na eni strani skušal vojno pripeljati do konca, na drugi strani pa z oživitvijo parlamentarnega življenja avstrijski polovici monarhije povrniti politično stabilnost. Toda tri leta trajajoča vojna je ob vsesplošnem pomanjkanju razgalila ključno težavo podonavske monarhije – narodnostna trenja. Pregoni slovenskih intelektualcev zaradi domnevnih srbo- in rusofilnih nagnjenj ob izbruhu vojne so pustili črn madež na dojemljanju monarhije kot domovine, ki bi naj bila enakopravna do vseh svojih državljanov, ne glede na njihovo narodno pripadnost. Z napovedjo cesarja Karla, da bo ponovno sklical dunajski državni zbor, je za kratek čas zavelo upanje, da bo cesar vendarle naredil odločilni korak h ključnim političnim spremembam. Gotovo so pod vtisom tega upanja slovenski politiki sestavili *Majniško deklaracijo*, ki jo je na prvi seji po ponovni otvoritvi v dunajskem državnem zboru prebral Anton Korošec. Z njo je bil postavljen ključen politični program, ki bi Slovincem omogočal nadaljnje bivanje pod žezlom Habsburžanov. Glede na razmah deklaracijskega gibanja in prek člankov v slovenskem časopisju je vizija *Majniške deklaracije* dosegla tako rekoč slehernega Slovenca. Prav zaradi tega je časopisje vsako

¹ Raziskava je vključena v program P6–0052 *Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti*, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.